

Jerzy Będźmirowski
Akademia Marynarki Wojennej

**SYSTEM SZKOLENIA OFICERÓW REZERWY
DLA MARYNARKI WOJENNEJ PRL
W LATACH 1945 – 1991
A WYBRANE ELEMENTY TEGO SYSTEMU
W NIEKTÓRYCH PAŃSTWACH NATO
I UKŁADU WARSZAWSKIEGO (CZ. I)**

STRESZCZENIE

Problematyka dotycząca procesów szkolenia oficerów rezerwy dla sił zbrojnych była, jest i wciąż będzie „językiem uwagi” dowódców rodzajów sił zbrojnych, a także Ministerstwa Obrony Narodowej. Marynarka Wojenna jako specyficzny rodzaj sił zbrojnych miała, ma i mieć będzie do wykonania zadania na lądzie, morzu i w powietrzu. Dlatego też musi dysponować takim systemem, który zagwarantuje realizację procesu szkolenia oficerów rezerwy dla morskich sił zbrojnych. Dzięki wielu zabiegom Dowództwa Marynarki Wojennej, Komendy Oficerskiej Szkoły Marynarki Wojennej, Wyższej Szkoły Marynarki Wojennej, Akademii Marynarki Wojennej, a także państwowym wyższym szkołom morskim (dzisiaj Akademia Morska w Gdyni i Akademia Morska Szczecinie) udało się wypracować w miarę sprawny system szkolenia oficerów rezerwy.

W prezentowanym artykule na podstawie materiałów źródłowych oraz publikacji dotyczących tej problematyki autor prezentuje system szkolenia oficerów rezerwy MW od zakończenia drugiej wojny światowej do okresu transformacji ustrojowej w Polsce. W pierwszej części zaprezentowano te wszystkie elementy systemu szkolenia oficerów rezerwy, które funkcjonowały w pierwszych dziesięciu latach od zakończenia wojny. Był to okres bardzo ważny w dziejach Polski i Europy, gdyż powstały dwa pakt militarne, które podzieliły stary kontynent na dwie części. W celu lepszego zrozumienia tej problematyki autor ukazał system szkolenia rezerw dla MW w aspekcie szerszym, na tle tych przedsięwzięć w WP i wybranych państwach NATO.

Dwie wojny światowe XX wieku potwierdziły, że szalę zwycięstwa na swoją stronę mogą przeważać tylko te państwa, które w krótkim czasie są w stanie zmobilizować rezerwy osobowe. W *Praktycznym słowniku wyrazów bliskoznacznych* W. Cienkowskiego czytamy: „mobilizacja: uaktywnienie, aktywizacja, pobudzanie (do czynu, działania); przygotowanie, skupienie, gromadzenie, uruchomienie”.

Mobilizacja to w języku wojskowym powołanie pod broń, zaciąg do wojska ludzi i sprzętu niezbędnego do wykonania zadań w czasie „W” przez daną jednostkę wojskową, znaczną rzeszę rezerwistów, już wcześniej dobrze przygotowanych pod względem wojskowo-fachowym (dotyczyło to wojsk technicznych, a nie piechoty), mogących zastąpić lub uzupełnić żołnierzy służby czynnej. Przykładem była Royal Navy, gdzie system szkolenia rezerw osobowych tego rodzaju sił zbrojnych uruchomiono na dużą skalę już w 1936 roku (autor W. Churchill). Wówczas nie spotkało się to przedsięwzięcie z poparciem Izby Lordów, mimo to efekty były odczuwalne w czasie działań wojennych na morzach i ocenach, szczególnie w trakcie bitwy o Atlantyk.

Mobilizacja i szkolenie rezerw osobowych dla armii są historycznie z nią związane – dotyczy to również naszego kraju, co w bardzo interesujący sposób opisał Jan Wojnarowski¹. Z kolei Czesław Ciesielski przedstawił problematykę dotyczącą przygotowania oficerów rezerwy Polskiej Marynarki Wojennej okresu międzywojennego².

Po zakończeniu działań wojennych Naczelne Dowództwo WP skupiło się na demobilizacji i sprawnym przechodzeniu armii na stopę pokojową. Zakładano w niej dokonanie zmiany proporcji rodzajów wojsk na korzyść wojsk wyposażonych w środki i sprzęt techniczny (lotnictwo, wojska pancerne, łączności, marynarka wojenna), tym samym przewidywano, że w najbliższej przyszłości będą zlikwidowane piechota i kawaleria. Przetrasponowanie tych zmian w WP wymagało skumulowania kilku czynników: sprzętu technicznego i uzbrojenia oraz kadry zawodowej (specjalistów gwarantujących obsługę urządzeń) i rezerw osobowych spełniających wymogi nowoczesnego pola walki.

W kręgach kierowniczych Ministerstwa Obrony Narodowej zdano sobie sprawę z tego, iż funkcjonujące do tej pory systemy szkolenia oficerskich rezerw osobowych, polegające na powoływaniu absolwentów szkół średnich (mężczyzn) do skróconej służby wojskowej (w tym czasie przygotowywano ich jako dowódców plutonów, a więc najniższego szczebla dowodzenia), nie sprawdzą się w konfrontacji z rzeczywistymi potrzebami armii.

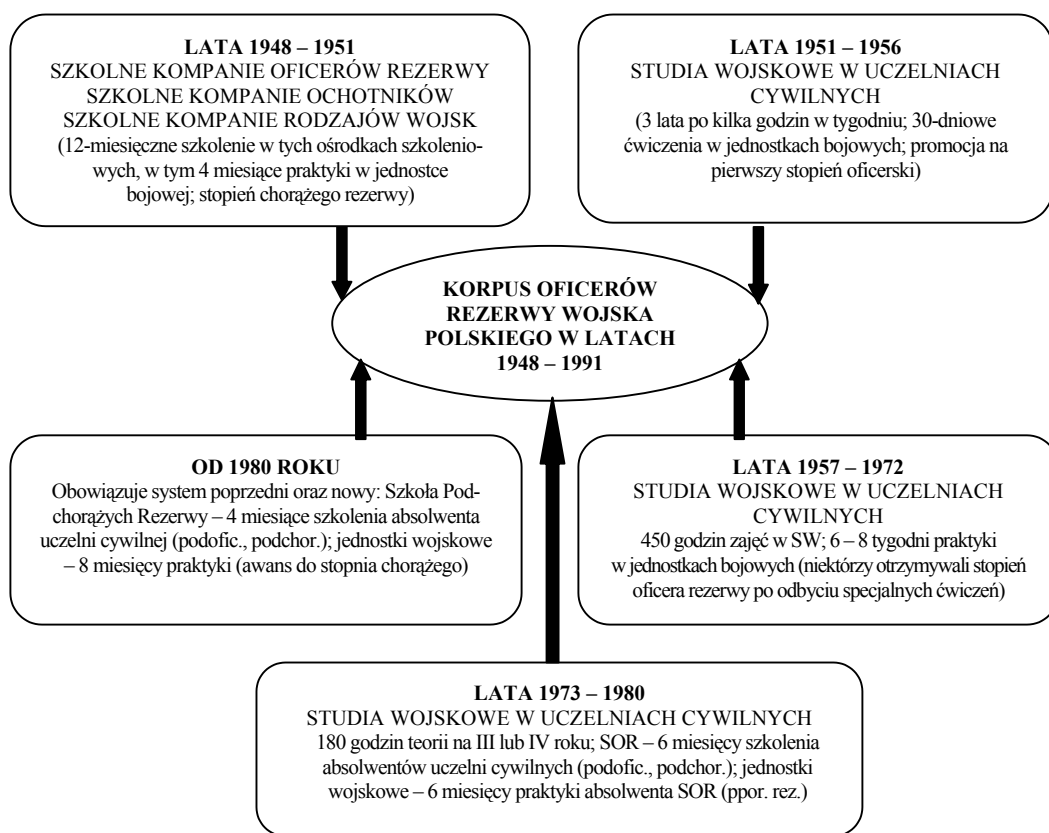
Zaistniała sytuacja spowodowała, że Ministerstwo Obrony Narodowej zaczęło poszukiwać tzw. złotego środka, który zapewniłby przygotowanie niezbędnej liczby należycie wyszkolonych, wysoko wykwalifikowanych specjalistów – ofice-

¹ J. Wojnarowski, *Mobilizacja Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2000. Na ten temat pisali m.in.: J. Babula, *Systemy mobilizacyjne sił zbrojnych*, Warszawa 1995; K. Łężyński, *Kształtowanie się polskiego modelu mobilizacji sił zbrojnych w latach 1920 – 1970*, Warszawa 1972.

² Cz. Ciesielski, *Szkołnictwo Marynarki Wojennej w latach II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1974; A. Mohuczy, *Szkolenie oficerów marynarki handlowej*, [w:], *XV lat polskiej pracy na morzu*, Gdynia 1935, s. 235 – 236; *Informacja o Szkole Morskiej w Tczewie*, „Morze”, 1927, nr 6, s. 18.

rów rezerwy. Przez ponad 40 lat doskonalono system szkolenia oficerów rezerwy dla potrzeb polskiego wojska, co zaowocowało wydaniem wielu usprawniających ten proces dokumentów normatywnych. Można wyodrębnić pięć zasadniczych etapów przeobrażeń organizacyjno-strukturalnych w ośrodkach szkolenia rezerw oficerskich oraz w studiach wojskowych uczelni cywilnych. Najodpowiedniejszego wyselekcjonowania i umotywowania tych etapów dokonali Bazyli Lewczuk, Hieronim Teodorczyk, Stanisław Maciuk i Władysław Iwaniec. Omawiany okres został podzielony na pięć etapów (u Teodorczyka, Maciuka i Iwańca są tylko cztery, gdyż opracowanie ukazało się w 1979 roku), co przedstawiono na schemacie 1.

Schemat 1. Etapy szkolenia oficerów rezerwy dla potrzeb WP, 1948 – 1991

Źródło: B. Lewczuk, *Studia wojskowe w systemie szkolenia rezerw kadrowych*, „Przegląd Wojsk Lądowych”, 1983, nr 9, s. 113 – 117; H. Teodorczyk, S. Maciuk, W. Iwaniec, *System kształcenia oficerów rezerwy – model a rzeczywistość*, „Zeszyty Naukowe Wojskowej Akademii Politycznej”, 1979, nr 3, s. 19.

Już w 1947 roku w Ministerstwie Obrony Narodowej rozpoczęto prace nad systemem szkolenia oficerów rezerwy. Wdrożono go pod koniec 1948 roku, powołując do życia szkoły podchorążych rezerwy. Ośrodki pod nazwą kompanie podchorążych rezerwy utworzono przy poszczególnych rodzajach wojsk i służb, kierowano do nich mężczyzn w wieku poborowym, legitymujących się małą lub dużą maturą, a także kandydatów rekomendowanych przez „Służbę Polsce”. 1 stycznia 1949 roku kompanie podchorążych rezerwy przemianowano na szkolne kompanie oficerów rezerwy, zgodnie z rozkazem organizacyjnym MON nr 074/Org. z 30 grudnia 1948 roku (były one oparte na systemie przedwojennych podchorążówek), a rok później, 1 grudnia 1950 roku – na szkolne kompanie ochotników i szkolne kompanie poszczególnych rodzajów wojsk (rozkaz organizacyjny MON nr 0105/Org. z 9 września 1950 roku)³. Zadaniem takim obarczono również Marynarkę Wojenną, która 4 stycznia 1949 roku uruchomiła Szkolną Kompanię Oficerów Rezerwy (SKOR) dla absolwentów Państwowej Szkoły Morskiej (PSM), wykorzystując w tym celu etat 4. kompanii Oficerskiej Szkoły MW (OSMW). Warto nadmienić, iż w okresie międzywojennym (zgodnie z obowiązującymi wówczas zarządzeniami) także absolwenci Państwowej Szkoły Morskiej w Tczewie stanowili podstawowe źródło pozyskiwania oficerów rezerwy. Dodatkowym ułatwieniem w szkoleniu tych właśnie oficerów było to, że wiele przedmiotów realizowanych na kierunku mechanicznym i pokładowym PSM było zbliżonych do tych, które obowiązywały w OSMW⁴.

Szkolenie trwało 12 miesięcy (był to skrócony cykl, tak jak w pozostałych rodzajach sił zbrojnych), a w trakcie jego trwania realizowano program obejmujący podstawowe wiadomości wojskowe, wybrane zagadnienia społeczno-polityczne oraz praktyczne dowodzenie działem okrętowym (w jednostkach lądowych – dowodzenie plutonem). Zasadniczo w programach przewidywano tylko takie tematy, których opanowanie gwarantowało minimum wiadomości i umiejętności niezbędnych ówczesnemu oficerowi młodszemu – chorążemu na stanowisku dowódcy plutonu w wojskach lądowych⁵.

Absolwenci szkół morskich (Państwowej Szkoły Morskiej, Szkoły Rybołówstwa Morskiego [SRM]) do 1 września 1952 roku (do momentu utworzenia

³ Archiwum Marynarki Wojennej (dalej AMW), sygn. 701/49/12, t. 8, s. 12 – 18. Szkoły te powołano do życia rozkazem MON nr 077/Org. z 20 kwietnia 1948 r.

⁴ Tamże, sygn. 87/50/2, t. 3, s. 223; Centralne Archiwum Wojskowe (dalej CAW), prot. 465/57, t. 1589, s. 6 – 8; prot. 1394/68, t. 969, rozkaz organizacyjny nr 0158/Org. z 1 IX 1948 r., s. 3. Por. J. Będźmirowski, *Kształcenie oficerskich rezerw osobowych sił morskich w szkołach oficerskich Polskiej Marynarki Wojennej*, „Przegląd Morski”, 1997, nr 9, s. 99.

⁵ Por. B. Lewczuk, *Studia wojskowe w systemie szkolenia rezerw kadrowych*, „Przegląd Wojsk Lądowych”, 1983, nr 9, s. 113.

sekcji wojskowych) musieli legitymować się wykształceniem średnim, odpowiednim pochodzeniem społecznym (w pierwszej kolejności przyjmowano wywodzących się z rodzin robotniczych i chłopskich) oraz odpowiednią postawą polityczną. Zasady te były ogólnie przyjęte i przestrzegane przy przyjmowaniu kandydatów do wszystkich SKOR, gdyż ich głównym celem „(...) było przygotowanie dobrze wykształconych wojskowo, oddanych władzy ludowej kandydatów na oficerów rezerwy”. Realizację tego celu zapewniano poprzez właściwy dobór kandydatów (przedstawione warunki) i trwającą w czasie szkolenia selekcję (zwalniano z różnych względów, także za niestosowne wypowiedzi na tematy dotyczące ówczesnej polityki partii i rządu)⁶.

Kandydaci zakwalifikowani przez komisję z Dowództwa Marynarki Wojennej do szkolenia na oficerów rezerwy kierowani byli do Kadry Marynarki Wojennej (była to jednostka nadbrzeżna MW), gdzie odbywali dwumiesięczne szkolenie unitarne. Podczas drugiego etapu realizowano zajęcia teoretyczne w oparciu o bazę dydaktyczną OSMW. Były to wykłady i ćwiczenia z przedmiotów społeczno-politycznych, nawigacji bojowej – nawigacji taktycznej, uzbrojenia artyleryjskiego, uzbrojenia minowo-torpedowego, łączności, sygnalizacji, obserwacji technicznej nawodnej i podwodnej – hydrolokacji. Po zakończeniu trwającego sześć miesięcy szkolenia teoretycznego jego uczestnicy otrzymywali stopień mata podchorążego i rozpoczynali kolejny, trzeci etap szkolenia – czteromiesięczne zajęcia praktyczne w różnych instytucjach i jednostkach bojowych MW jako dublerzy na stanowiskach oficerskich. Po zakończeniu i zaliczeniu praktyk (cały proces szkolenia trwał 12 miesięcy) oraz zdaniu egzaminów awansowano ich do stopnia chorążego rezerwy. Pierwszych czternastu oficerów rezerwy korpusu osobowego MW objętych tym systemem szkolenia promowano 29 grudnia 1949 roku.

System był podobny do tego, który obowiązywał w PMW w 1924 roku. Wówczas absolwenci PSM odbywali roczną służbę wojskową, również podzieloną na trzy części: przeszkolenie ogólnowojskowe w Kadrze Marynarki Wojennej, przeszkolenie na jednostkach pływających floty i flotylli rzecznej oraz kurs teoretyczny w OSMW. Awans do stopnia podporucznika otrzymywali ci absolwenci PSM, którzy złożyli odpowiedni egzamin w OSMW. W tym samym roku zmodyfikowano system szkolenia oficerów rezerwy w WP, także w Polskiej Marynarce Wojennej (PMW). Polegał on na wydłużeniu czasu szkolenia do 15 miesięcy (13 miesięcy

⁶ H. Teodorczyk, S. Maciuk, W. Iwaniec, *System kształcenia oficerów rezerwy – model a rzeczywistość*, „Zeszyty Naukowe Wojskowej Akademii Politycznej”, 1979, nr 3, s. 19. s. 20 – 21.

przeznaczono na właściwy kurs podchorążych i dwa na praktyczne zajęcia na stanowiskach oficerskich). Podstawowe szkolenie odbywało się w Kadrze Marynarki Wojennej, następnie szkolenie teoretyczne w OSMW (później w SPMW) z broni morskich, a zajęcia praktyczne na jednostkach pływających⁷.

W latach 1949 – 1952 szkolenie oficerów rezerwy w Marynarce Wojennej odbyło 194 absolwentów (68 w specjalności pokładowej i 126 w specjalności technicznej) cywilnych szkół morskich. Dla porównania, w całym okresie międzywojennym w PMW szkolenie oficerów rezerwy przeszło około 400 absolwentów PSM, tj. 75% wszystkich tych, którzy ją ukończyli⁸.

Niewątpliwie decydujący wpływ na stosunkowo duże zainteresowanie tym systemem szkolenia miały ustalenia zawarte między Ministerstwem Obrony Narodowej a Ministerstwem Żeglugi, z lipca 1949 roku, dotyczące kwalifikacji oficerów na polskich statkach, w tym rybackich. W dokumencie tym znalazł się zapis stawiający wymóg odbycia tego właśnie szkolenia, a brzmiał on następująco: „Oficerem na polskich morskich statkach handlowych (rybackich) może być obywatel polski, którego wierność dla Rzeczypospolitej Polskiej i ustroju Demokracji Ludowej wiodącego do socjalizmu nie ulega wątpliwości, a który jest żołnierzem rezerwy odrodzonej Marynarki Wojennej, posiada odpowiednie kwalifikacje etyczne, fachowe i wojskowe”. Zakładano, że do czasu wyszkolenia odpowiedniej liczby oficerów rezerwy odrodzonej Marynarki Wojennej, oficerem na polskich statkach morskich i rybackich może być obywatel, który wykaże się wiadomościami wojennomorskimi na poziomie podoficera lub oficera MW przed komisją składającą się z przedstawicieli MW i Polskiej Żeglugi Morskiej⁹. Źródła pozyskiwania oficerów rezerwy przez Marynarkę Wojenną w omawianym okresie przedstawiono na schemacie 2.

Funkcjonujące dotychczas w Wojsku Polskim SKOR nie przygotowywały oficerów rezerwy wszystkich niezbędnych specjalności (w pewnym stopniu dotyczyło to również MW – specjalistów z uzbrojenia, łączności, obserwacji technicznej nawodnej i podwodnej). Kolejnym mankamentem był brak odpowiedzi na pytanie, kto ma uczestniczyć w tym szkoleniu (w MW problem rozwiązano poprzez ustalenia zawarte między MON a Ministerstwem Żeglugi), gdyż praktykowanie zasad z okresu międzywojennego, że każdy absolwent szkoły średniej musi przejść szkolenie w SKOR, było nierealne z powodu ograniczonych potrzeb sił zbrojnych. Rów-

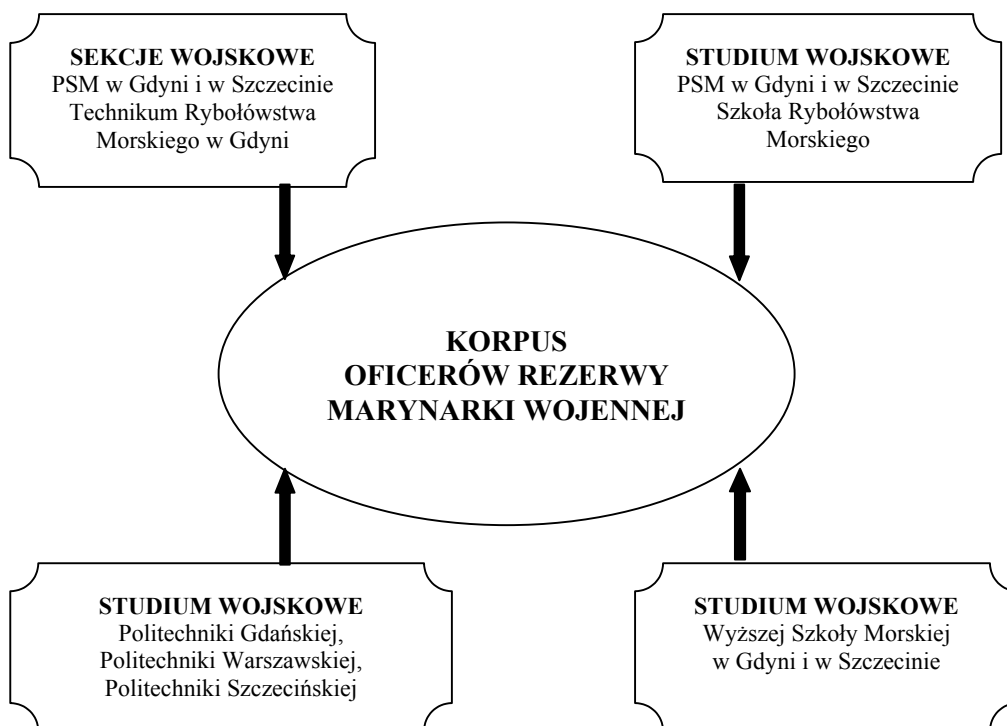
⁷ CAW, sygn. 465/67, t. 76, s. 224; AMW, sygn. 678/53/9, t. 11, s. 311; J. Przybylski, *Z problematyki szkoleniowej Marynarki Wojennej w latach 1945 – 1959*, „Biuletyn Historyczny Marynarki Wojennej”, 1983, nr 8, s. 176.

⁸ AMW, sygn. 918/55/32, t. 8, s. 310 – 312; J. Będziński, wyd. cyt., s. 102.

⁹ AMW, sygn. 148/51/53, t. 4, s. 5 – 6.

nocześnie okazało się, że w tym systemie nie można uwzględnić młodych ludzi, których potencjał intelektualny byłby najbardziej potrzebny unowocześnianej armii. Była to młodzież akademicka, której wiedzę należało wykorzystać przy umacnianiu obronności państwa¹⁰. Taka sytuacja sprawiła, że MON musiało, po raz kolejny, znaleźć jak najszybsze rozwiązanie tego trudnego problemu, gdyż ówczesny stan gospodarczy kraju wymagał systematycznego napływu kadr z wyższym wykształceniem.

Schemat 2. Źródła pozyskiwania oficerów rezerwy przez Marynarkę Wojenną w latach 1958 – 1989

Opracowanie własne na podstawie materiałów archiwalnych.

O uruchomieniu wojskowego szkolenia studentów w uczelniach cywilnych zdecydowały trzy czynniki: pozostawienie poza obowiązującym systemem szkolenia oficerów rezerwy znacznej liczby młodych mężczyzn spełniających warunki

¹⁰ Z. Welfeld, *10 lat studiów wojskowych w szkołach wyższych*, „Przegląd Wojsk Lądowych”, 1959, nr 4, s. 4; B. Lewczuk, wyd. cyt., s. 113.

zdrowotne oraz mających kwalifikacje ogólne i zawodowe potrzebne armii, ale odbywających studia; zapotrzebowanie gospodarki narodowej na specjalistów, dlatego nie zezwalano na powoływanie absolwentów do służby wojskowej (wydłużyłby się czas oczekiwania przedsiębiorstw na absolwentów uczelni); stosunkowo niski poziom wykształcenia wojskowego, a w niektórych przypadkach także ogólnego kadr rezerwy¹¹. Wymienione czynniki zadecydowały o uchwaleniu przez parlament ustawy o ulgach w odbywaniu służby wojskowej przez studentów szkół wyższych¹². W oparciu o tę ustawę minister obrony narodowej polecił uruchomić studia wojskowe (SW) w cywilnych szkołach wyższych¹³.

Liczba studiów wojskowych w uczelniach cywilnych systematycznie wzrastała. W roku akademickim 1949/1950 wprowadzono je w 9 uczelniach, w roku 1950/1951 – w następnych 21, w roku 1951/1952 – w kolejnych 11, w roku 1952/1953 – w 10 akademiach medycznych, w roku 1953/1954 – w dalszych 18 (były to przede wszystkim uczelnie muzyczne i plastyczne). Pierwsze studia wojskowe utworzono przy uczelniach technicznych i uniwersytetach. Należy podkreślić, iż do 1951 roku funkcjonowały jeszcze szkolne kompanie ochotników i szkolne kompanie rodzajów wojsk¹⁴. Dzięki ustawie oraz odpowiednim zarządzeniom uczelnie cywilne po raz pierwszy rozpoczęły realizację zadania polegającego na szkoleniu oficerów rezerwy spośród studentów studiów stacjonarnych.

Bardzo podobny system szkolenia oficerów rezerwy funkcjonował w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej (USA). Wśród przedsięwzięć realizowanych przez Pentagon, mających na celu zwiększenie potencjału wojskowego kraju, ważne miejsce zajmowało szkolenie kadr dla sił zbrojnych, a szczególnie przygotowanie kadr oficerskich. Najwięcej (pod względem liczby) oficerów szkołą uczelnie cywilne realizujące szkolenie wojskowe studentów (także u nas i w Niemieckiej Republice Federalnej [NRF]) w oparciu o ustawę o powszechnym obowiązku obrony. Ustawa ta przewidywała utworzenie wydziałów czy studiów wojskowych przy szkołach średnich i szkołach wyższych oraz podporządkowanie ich Departamentowi Obrony, który w ten sposób ma realizować program szkolenia wojskowego¹⁵.

¹¹ H. Teodorczyk, S. Maciuk, W. Iwaniec, wyd. cyt., s. 23; B. Lewczuk, wyd. cyt., s. 113; Z. Welfeld, wyd. cyt., s. 34.

¹² *O ulgach w odbywaniu służby wojskowej przez studentów szkół wyższych*, DzU, 1949, nr 25, poz. 173.

¹³ *O rozpoczęciu szkolenia studentów w roku akademickim 1949/1950 w 9 wyższych uczelniach cywilnych*, „Monitor Polski”, 1949, nr A-64; *W sprawie wojskowego szkolenia studentów szkół wyższych w roku akademickim 1950/51 i w latach następnych*, „Monitor Polski”, 1950, nr A-104.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Zob. W. Uspenski, *Podgotowka oficerów rezerwy w grażdanskich wuzach SSZA*, „Zarubiežnoje Wojennoje Obozrienije”, 1983, nr 3, s. 15.

Studia wojskowe w szkołach wyższych realizowały dwa podstawowe cele: wyszkolenie oraz wychowanie przyszłych oficerów rezerwy. W Stanach Zjednoczonych na studia wojskowe funkcjonujące przy college'ach i szkołach wyższych zapisują się studenci w wieku 17 lat i więcej (kobiety i mężczyźni) mający obywatelstwo amerykańskie oraz odpowiednie warunki zdrowotne i predyspozycje do wykonywania obowiązków oficera¹⁶.

Zgodnie z zarządzeniami MON szkolenie realizowano w trzyletnim cyklu zajęć na studiach wojskowych (po kilka godzin w jednym dniu każdego tygodnia roku akademickiego lub jeden raz na dwa tygodnie w wymiarze 12 godzin) z 30-dniową praktyką w jednostkach wojskowych (w czasie wakacji po ostatnim roku studiów). W pierwszym okresie władze niektórych uczelni niezbyt przyjaźnie traktowały studium wojskowe (SW) (dotyczyło to szczególnie kadry profesorskiej z okresu międzywojennego), starając się izolować od tej komórki organizacyjnej uczelni, a zajęcia tam realizowane oceniając jako coś, co tylko obciąża i utrudnia realizację procesu dydaktycznego na kierunkach studiów¹⁷. Po zdaniu egzaminu końcowego (w jednostce wojskowej, w której odbywała się praktyka) studenta mianowano na pierwszy stopień oficerski (chorążego). Program szkolenia, obejmujący wiadomości niezbędne dla podchorążego rezerwy, przyszłego oficera dowódcy lub też specjalisty w danym rodzaju wojsk lub służbie, był realizowany na wykładach, seminariach i ćwiczeniach. Szkolenie w SW miało charakter obligatoryjny, a studenci obowiązkowo zaliczali na oceny wszystkie przedmioty objęte programem szkolenia dla studium wojskowego.

W USA program szkolenia obejmował dwa etapy w ciągu dwóch lat. Pierwszy etap rozpoczynał się już na pierwszym roku nauki i obejmował: historię sił zbrojnych, tradycje wojskowe, organizację, strukturę i przeznaczenie wojsk. Studenci poznawali uzbrojenie i technikę wojskową, topografię wojskową, taktykę na poziomie drużyna-kompania. Zajęcia wojskowe trwały trzy godziny tygodniowo. W ciągu roku rezerwowano w programie kształcenia uczelni 180 godzin lekcyjnych na szkolenie podstawowe. Drugi etap poświęcony był już bezpośredniemu kształtowaniu studenta na oficera. Program obejmował 300 godzin rocznie (pięć godzin tygodniowo), a realizowano w nim: pogłębioną naukę taktyki, dowodzenie pododdziałami, organizację zabezpieczenia logistycznego oraz problematykę dotyczącą szkolenia podwładnych. Po pierwszym roku nauki drugiego etapu studenci kierowa-

¹⁶ Z. Welfeld, *Niektóre aktualne problemy szkolenia w studiach wojskowych*, „Przegląd Wojsk Lądowych”, 1959, nr 5, s. 16. Zob. też W. Uspenski, wyd. cyt., s. 15.

¹⁷ Zob. Z. Welfeld, *10 lat...*, wyd. cyt., s. 35.

ni byli na sześciotygodniowe zajęcia poligonowe do centrów szkolenia rodzajów sił zbrojnych. Ci, którzy pomyślnie zakończyli te dwa lata szkolenia wojskowego i jednocześnie zostali dopuszczeni do realizacji tzw. programu szkolenia zaawansowanego, podpisywali kontrakty z organami kierowniczymi sił lądowych. Było to jednoznaczne z zobowiązaniem się do ukończenia nauki na studiach wojskowych uczelni cywilnych, a następnie przesłużenia określonego czasu w siłach zbrojnych (w sumie sześć lat)¹⁸.

Zaprezentowane zmiany w systemie szkolenia oficerów rezerwy WP objęły również morskie szkolnictwo cywilne, będące źródłem dla tworzonego korpusu oficerów rezerwy MW. Wraz z likwidowaniem szkolnych kompanii rodzajów wojsk i służb w Państwowej Szkole Morskiej w Szczecinie oraz w Państwowej Szkole Morskiej w Gdyni, zgodnie z protokołem z 28 lipca 1951 roku zatwierdzonym przez ministra obrony narodowej i ministra żeglugi „W sprawie zorganizowania szkolenia wojskowo-morskiego w Państwowych Szkołach Morskich”, szef Sztabu Generalnego WP zarządzeniem organizacyjnym z 3 września 1951 roku nakazał sformować: „2 (dwie) Sekcje Wojskowe, utrzymane poza normą wojskową: Sekcję Wojskową przy Państwowej Szkole Morskiej w Gdyni; Sekcję Wojskową przy Państwowej Szkole Morskiej w Szczecinie”. Był to rozkaz organizacyjny nr 040/Org. z 14 września 1951 roku, podpisany przez dowódcę MW kontradm. Wiktora Czerokowa, w którym czytamy: „Szef Wydziału Personalnego MW i szef Wydziału X Sztabu Głównego MW w terminie do dnia 1 października 1951 r. skierują wg swoich kompetencji oficerów i podoficerów zawodowych do Państwowej Szkoły Morskiej w Gdyni i Państwowej Szkoły Morskiej w Szczecinie na uzupełnienie formowanych Sekcji Wojskowych, zgodnie z etatem; zastępca d-cy MW do spraw tyłów przyjmie z dniem 15 września 1951 r. formowanie Sekcji Wojskowej na wszystkie rodzaje zaopatrzenia poza normą wojska na warunkach odpłatnych przez Ministerstwo Żeglugi; szef Wydziału VIII Sztabu Głównego MW utrzymywać będzie program szkolenia w stałej aktualności oraz zorganizuje jego realizację i kontrolę; szkolenie w Sekcjach Wojskowych rozpoczyna się z początkiem roku szkolnego 1951/52; kierownicy Sekcji Wojskowych przy Państwowych Szkołach Morskich są podporządkowani: pod względem organizacyjnym w zakresie kompetencji ministra żeglugi – dyrektorowi Biura Wojskowego Ministra Żeglugi, pod wszystkimi innymi względami – dowódcy Marynarki Wojennej, w sprawach dotyczących odnośnej

¹⁸ B. Leczek, wyd. cyt., s. 113 – 114. Zob. też W. Uspenski, wyd. cyt., s. 16; O. Arsinowa, *Podgotówka oficerów rezerwy uzbrojonych sił SSZA*, „Zarubieźnoje Wojennoje Obozrieniye”, 1993, nr 1, s. 7.

Państwowej Szkoły Morskiej – dyrektorom szkół morskich”. Warto podkreślić, że funkcjonowanie tych sekcji w cywilnych szkołach morskich wynikało z zapisu VII konwencji haskiej „O przerabianiu statków na okręty wojenne” – 18 października 1907 roku w Hadze podpisano 13 konwencji, z czego 12 weszło w życie¹⁹.

W sekcjach rozpoczęto szkolenie wojskowo-morskie na zasadach obowiązujących w studiach wojskowych wyższych uczelni cywilnych. Realizowany program obejmował tematykę ogólnowojskową, polityczno-historyczną oraz wiedzę uzupełniającą i umiejętności niezbędne do dowodzenia elektromechanicznym działem okrętowym w PSM w Gdyni lub nawigacyjnym działem okrętowym w PSM w Szczecinie. Poza tym każdy student odbywał dwie praktyki w różnych jednostkach wojskowych: dwutygodniową po pierwszym roku i czteromiesięczną na zakończenie szkolenia. Pierwsza praktyka była szczególnie niezbędna do przyswojenia podstawowych nawyków wojskowych. Bardzo ważne były praktyki czteromiesięczne, gdyż po ich zakończeniu uczestnicy zdawali odpowiednie egzaminy i byli mianowani na stopień chorążego. Przykładowo, w lipcu 1952 roku dowódca MW polecił zorganizować czteromiesięczne praktyki w Szefostwie Tyłów MW (w kursie tym uczestniczyło 34 absolwentów PSM w Gdyni – kierunek mechaniczny); w Dywizjonie Okrętów Podwodnych (39 absolwentów PSM w Gdyni – kierunek mechaniczny); w Dowództwie Brygady Obrony Wodnego Rejonu Głównej Bazy (109 absolwentów PSM w Szczecinie – kierunek nawigacji).

W USA szkolenie oficerów rezerwy marynarki wojennej organizowane było przy 55 uczelniach wyższych. Zajęcia prowadzono równolegle według dwóch programów – jeden był ukierunkowany na szkolenie oficerów zawodowych, drugi – oficerów rezerwy. Oba realizowano przez cztery lata i obejmowały one naukę tych samych przedmiotów. Studenci, realizując drugi program (oficerów rezerwy), uczestniczyli w jednej praktyce morskiej. Po zakończeniu całkowitego szkolenia otrzymywali stopień podporucznika rezerwy marynarki wojennej lub podporucznika piechoty morskiej. Oficerowie rezerwy zobowiązani byli do sumarycznego czasu służby (w wypadku powołania) wynoszącego trzy lata. Corocznie szkolenie to kończyło około 10 tysięcy studentów szkół cywilnych²⁰.

Od 1 sierpnia 1953 roku organizowano także czteromiesięczną praktykę przy Dowództwie Obrony Wodnego Rejonu Głównej Bazy i Dywizjonie Okrętów

¹⁹ AMW, sygn. 341/55/21, t. 3, s. 12. Zob. też S. E. Nahlik, *Dorobek wielkiej kodyfikacji (w 60-lecie konferencji haskiej z 1907 r.)*, „Państwo i Prawo”, 1967, nr 12; *Encyklopedia prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych*, red. A. Klafkowski, Warszawa 1976, s. 96.

²⁰ AMW, sygn. 697/54/2, t. 10, s. 305. Zob. też W. Uspenskił, wyd. cyt., s. 17.

Podwodnych. Program obejmował zarówno zajęcia teoretyczne, jak i praktyczne na okrętach (organizacja codzienna i bojowa okrętu, dowodzenie działem okrętowym, uzbrojenie i mechanizmy okrętowe, regulamin służby okrętowej, zadania bojowe realizowane przez okręt, grupę oraz zespół okrętów itp.). Egzamin zdało 120 „szkolonych”²¹.

Po roku funkcjonowania wojskowych komórek organizacyjnych w uczelniach cywilnych (także w PSM) dokonano pewnych modyfikacji. Wprowadzono obowiązek planowania całodziennych zajęć w jednym dniu tygodnia, a także ubiór wojskowy dla studentów w trakcie szkolenia. W studiach wojskowych utworzono stanowiska wykładowców cywilnych (najczęściej byli to oficerowie rezerwy) oraz zwiększono liczbę etatów oficerskich²². Jednocześnie zróżnicowano programy szkolenia specjalistów poszczególnych rodzajów wojsk i służb, co umożliwiło zsynchronizowanie profilu szkolenia wojskowego ze specjalnością uczelni cywilnej. Zmianom tym poddano również sekcje wojskowe w PSM. W sierpniu 1953 roku uruchomiono sekcję wojskową w Technikum Rybołówstwa Morskiego w Gdyni, dzięki czemu zwiększyła się liczba oficerów rezerwy marynarki wojennej. Szkolenie rozpoczęto w niej w roku szkolnym 1953/1954, a uczestnikami byli uczniowie III i IV roku²³. Wówczas też w PSM w Gdyni uczniów IV i V roku szkolono w specjalnościach wojskowo-morskich nawigatorów i mechaników²⁴.

W 1953 roku wprowadzono szkolenie wojskowo-morskie w studium wojskowym przy Politechnice Gdańskiej dla studentów I i II roku Wydziału Budowy Okrętów. Słuchacze, oprócz zajęć teoretycznych w SW, latem uczestniczyli w 30-dniowych ćwiczeniach wojskowych. Pierwsze tego rodzaju ćwiczenia zorganizowano w jednostkach podległych Dowództwu Brygady Obrony Wodnego Rejonu Głównej Bazy w Helu. Uczestniczyło w nich po 70 studentów na każdym z dwóch turnusów²⁵. W tym samym czasie w Szkole Specjalistów Morskich (SSM) odbywało się czteromiesięczne szkolenie 260 uczniów PSM i Szkoły Rybołówstwa Morskiego (SRM) w Gdyni²⁶.

²¹ AMW, sygn. 912/55/2, t. 8, s. 123.

²² W PSM zajęcia prowadzili przede wszystkim oficerowie MW, a liczba etatów w tym okresie wzrosła o 100% – z dwóch do czterech.

²³ Dowódca MW zgodnie z zarządzeniem MON nr 0194/Org. z 16 V 1953 r. miał sformować do 1 VIII 1953 r. Sekcję Wojskową przy Technikum Rybołówstwa Morskiego w Gdyni.

²⁴ AMW, sygn. 1234/56/3, t. 10, s. 169.

²⁵ Tamże, sygn. 1234/56/7, t. 8, s. 75.

²⁶ Tamże, s. 78.

W latach 1948 – 1956 Marynarka Wojenna pozyskała ponad 1000 oficerów rezerwy (przeszkolonych w OSMW i w jednostkach nadbrzeżnych MW), w tym 700 oficerów rezerwy przeznaczonych do służby na okrętach bojowych. Niektórzy z nich (około 100) zostali wcieleni do służby na okrętach (po Politechnice Gdańskiej i innych uczelniach cywilnych) oraz do jednostek nadbrzeżnych MW. Niestety, większość (ponad 60%) nie przystosowała się do wymogów służby i w trakcie redukcji armii w latach 1955 – 1958 pożegnała się ze służbą, pozostając w rezerwie²⁷.

ABSTRACT

The issues related to training of reserve officers has always been and will always be the matter of major concern for heads of arms as well as MOD. The navy has had to and will have to carry out missions on land, at sea and in air. Therefore it has to have a system which will ensure reaching the objectives of the training offered to reserve officers. Owing to measures taken by the naval HQ, Naval Officers School, Higher Naval College, Naval Academy, and state higher merchant marine schools (today: Merchant Marine Academy of Gdynia and Merchant marine Academy of Szczecin) a relatively efficient system has been developed.

The paper is based on source materials and publications related to the issues and presents the system of training naval reserve officers from the end of WWII up to the transformation of the social system in Poland. The first part deals with the first 10 years from the end of WWII. It was a very important period in the history of Poland and Europe as two military blocs, which divided the continent into two parts, had been established. To better understand the problems the author presents the system of training naval reserve officers in a somewhat broader background.

Recenzent prof. dr hab. Andrzej Makowski

²⁷ Tamże, sygn. 1664/58/4, t. 20, s. 225 – 229. Najwięcej tych oficerów pełniło służbę na okrętach desantowych. Zob. J. Przybylski, wyd. cyt., s. 178.